

Johanna Wassholm (johanna.wassholm@abo.fi)
 Doktorand i allmän historia, Åbo Akademi
 Svenska historikermötet, Uppsala 22-24.4.2005

Om språk och nation i Finland 1809–1824

E. G. Ehrströms syn på finska, svenska och ryska

[...] Finskan är vårt nationalspråk, och vårt egentliga, men missvårdade och misshandlade modersmål; Svenskan är vårt af Landets förra Styrelse oss meddelade officiella Språk och bildningsspråk, samt de bildade folkclassernas derigenom blifna modersmål; Ryskan åter är officiellt Språk för Högsta Magten och modersmål för den nation ur hvars sköte hela det stora Kejsarrikets styrelse utgår.¹

Citatet, hämtat från E. G. Ehrströms artikel om språkundervisningen i Finland i *Rysk läsebok med ordtolkning* (1822), summerar relativt väl hans syn på den språkliga situationen i Finland efter 1809. Det belyser dels den historiska utveckling som hade resulterat i att man i Finland efter 1809 hade hela tre språk att ta ställning till då man diskuterade språkliga strategier, dels den romantiska filosofin, som på ett grundläggande sätt kom att förändra synen på språket och dess förhållande till nationen från slutet av 1700-talet.

I detta papper betraktar jag de resonemang som framfördes i språkfrågan i Finland 1809–1824, de femton första åren efter skilsmässan från Sverige. Tidsperioden domineras av två huvudsakliga linjer, dels den politiska elitens byråkratiska riktning, som i upplysningsrationell anda strävade mot att skapa ett innehåll åt de administrativa ramar som hade skapats 1809, dels den romantiskt inspirerade filosofiska riktningen. Båda riktningarna intresserade sig för språkfrågor, men av olika och ibland motstridiga orsaker. Den bakre tidsgränsen motiveras av att den livliga diskussion i frågan som kulminerade i början av 1820-talet för en tid tonas ner efter år 1824.

¹ E. G. Ehrström & C. G. Ottelin, *Rysk läsebok med ordtolkning* II (Åbo 1822), s. 291-292. Citerat i Max Engman, *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830-1890* (Stockholm 2000), s. 302.

För att belysa frågan utgår jag i huvudsak från synpunkter framförda av E. G. Ehrström (1791–1835).² Att just hans skrifter lämpar sig för en sådan analys beror delvis på att han var en flitig skribent, men framför allt på att han var en av de få som betraktade språkfrågan utgående från samtliga tre språk; han var själv svenskspråkig, men en ivrig förespråkare för såväl förbättrandet av finskans ställning som för de finska tjänstemännens behov av kunskaper i ryska.

År 1812 skickades Ehrström, då student i Åbo, till Moskva för att lära sig ryska med syfte att efter återkomsten skriva läromedel som skulle användas i undervisningen av det ryska språket vid Finlands läroverk och vid universitetet. År 1816 utnämndes han som en av de få finländarna med grundliga kunskaper i språket till lektor i ryska vid universitetet. Samtidigt influerades han av de romantiska tankarna. Att få alla språkliga teorier att passa in på den politiska ställning Finland befann sig i krävde en hel del tankearbete, och det är de skriftliga resultaten av detta *brottande* med de tre språken som här kommer att utnyttjas.³

De språkliga konsekvenserna av 1809

Hvar och en vet att Finland är ett land, der, mer än i de flesta andra länder, insigt i åtskilliga språk är af nöden. I sednare tider har detta behof blifvit i betydlig grad ökad, och antalet af de språk som böra inhämtas, förstoradt.⁴

En rad omständigheter bidrog till att den språkliga situationen i Finland blev mer komplicerad än den var i många språkligt mera enhetliga länder, och språkfrågan kom under hela storfurstendömet tid att vara central i diskussionen om på vilka grunder den finska nationen skulle byggas. Ehrströms utgångspunkt i frågan var att man måste acceptera det faktum att landets invånare hade ett behov av att lära sig flera språk. Med det *ökade* antal språk han nämner i citatet ovan hänvisar han i egenskap av lektor i ryska förmodligen i första hand till det ryska språket,

² I min doktorsavhandling undersöker jag olika alternativ för nationell och språklig identifikation i Finland 1809–1835 utgående från E. G. Ehrström.

³ Ehrströms centrala offentliga inlägg i språkfrågan var artikelserierna 'Om ungdomens studium af utländska språk' i *Mnemosyne* (1821) och 'Finska språket, betraktadt såsom nationalspråk' i *Åbo Morgonblad* (1821). Undervisningen i det ryska språket behandlade han i pro memoriorna 'Berättelse om fortgången af Ryska språkets studium vid Kejsarl. Universitetet i Åbo' samt 'Allmän Översigt af Ryska Språkets Studium vid Finlands Läroverk från år 1812, till år 1820; samt Reflexioner öfver några närmare Bestämningar för Fortgången af samma Studium i en framtid'.

⁴ *Mnemosyne* 1821, s. 171.

men kanske också till det finska språket, som tills vidare inte hade någon betydande ställning som bildningsspråk.

Det Ryssland som Finland 1809 förenades med var ett mångnationellt rike, inom vars gränser ett stort antal språk talades. Några pretentioner på att språkligt ena riket fanns inte. Således fortsatte man också i storfurstendömet att som administrationens och bildningens språk använda svenska, precis som man hade gjort före 1809. Samtidigt var det med tanke på den framtida utvecklingen en viktig detalj att det finska språket, som under den svenska tiden hade varit ett marginellt språk i förhållande till svenskan, nu blev ett språk som talades av det stora flertalet av storfurstendömet invånare.

I den förändrade politiska situationen var det naturligtvis nödvändigt för de finska myndigheterna att kommunicera med de ryska, men språket för denna kommunikation var varken svenska, ryska eller finska. Kommunikationen försiggick till en början i huvudsak på franska – det språk på vilket också Alexander I höll sina tal vid Borgå lantdag.⁵ Franskan hade varit 1700-talets *lingua franca* på många håll i Europa, det var konstens, upplysningsfilosofins, politikens och skönlitteraturens språk. Speciellt den ryska högkulturen var starkt influerat av det franska från medlet av 1700-talet långt in på 1800-talet. Det franska språket användes allmänt som konversationsspråk av den ryska aristokratin, särskilt hovadeln.⁶

Eftersom de finska ärendena i början av 1800-talet i huvudsak kom att handhas av en ämbetsmannaelit, blev det franska språket också ett viktigt internt språk i kretsarna kring *Kommittén för finska ärenden* i S:t Petersburg. En del av de centrala personerna, bl.a. biskop Jacob Tengström och G. M. Armfelt, kommunicerade också sinsemellan på franska.⁷

Ett annat språk som var viktigt i Ryssland var tyskan. Om franskan var högkulturens och aristokratins språk, kan tyskan sägas ha varit borgerskapets språk. Tyskan dominerade inom områden som vetenskap, kameralistik, lantbruk, handel, hantverk och romantisk filosofi. Vid sidan av franskan var tyskan dock också adelns språk, inte minst därför att många medlemmar av

⁵ Tommila, Päiviö, *Suomen autonomian synty 1808–1819* (Helsinki 1984), s. 135.

⁶ Se t.ex. Rainer Knapas, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland* (Stockholm 2003), s. 117.

⁷ Keijo Korhonen, *Suomen asiain komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen 1811–1826* (Helsinki 1963), s. 36-39, 85. I den kommission som behandlade de finska ärendena 1809-1811, och vars tjänstemän i huvudsak kom från Gamla Finland, var arbetsspråket ryska.

den tyskbaltiska adeln efter Peter I:s erövring av Baltikum i Stora nordiska kriget tjänstgjorde i Ryssland.⁸

Från finskt perspektiv blev det tyska språket aktuellt efter Viborgs läns införlivande med storfurstendömet år 1812. I det s.k. Gamla Finland, som sedan 1721/1743 varit en del av Ryssland, hade tyskan vunnit isteg inte minst genom att det Viborgska guvernementet som skoldistrikt lydde under det tyskspråkiga universitetet i Dorpat. Skolspråket i Viborgs gymnasium var fram till den nya skolförordningen 1842 tyska, och i början av 1810-talet höjdes i denna del av storfurstendömet röster för att tyskan borde upphöjas till kulturspråk i Finland.⁹

Enligt Ehrströms sätt att resonera måste en finsk medborgare som ville göra anspråk på att vara bildad behärska minst fem språk, medan det optimala skulle vara åtta. Vi har redan nämnt de moderna språk som hade mest betydelse ur ett finskt perspektiv: svenska, finska, ryska, tyska och franska. Därutöver var det önskvärt att kunna de gamla språken hebreiska, grekiska och latin. Den som ansåg antalet vara överdrivet, inte minst med hänvisning till de avsevärt mer begränsade språkkunskaperna i många andra länder, bemötte Ehrström med två huvudsakliga motargument; han hänvisade dels till den exceptionella historiska utvecklingen i Finland, dels till att landets anspråkslösa befolkningsresurser inte var tillräckliga för att säkra en *inhemsk* utveckling inom alla samhällssfärer. I fråga om såväl ekonomi, vetenskap som kultur var Finland tillsvidare tvunget att ty sig till större länder.¹⁰

Romantikens och byråkratins syn på språket

Den egentliga diskussionen om språken kom igång strax före decennieskiftet 1820. Debatten kan sägas vara den första offentliga debatten i Finland om *nationella* frågor, och den möjliggjordes av det plötsliga uppsvinget av antalet tidningar – från att det under 1810-talet hade utkommit en enda tidning, det officiella organet *Åbo Allmänna Tidning*, utkom år 1821 fem tidningar. Artiklar som på ett eller annat sätt berörde språket kom som helhet att uppta anmärkningsvärt stort utrymme.

⁸ Hugh Seton-Watson, *Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism* (1982 [1977]), s. 83; Knapas 2003, s. 117.

⁹ Matti Klinge, *Finlands Historia 3. Kejsartiden* (Helsingfors 1996), s. 67. Denna tanke var aktuell ännu på 1830-talet, och återupptogs efter sekelskiftet 1900.

¹⁰ Ehrström & Ottelin, *Rysk läsebok med ordtolkning II*, s. 291-292.

Betraktar man tidningsdebatten ur det språkligt-nationella perspektivet, kan man urskilja två teman som är av särskilt intresse. Det ena berör i romantikens anda den interna frågan om förhållandet mellan de svenska och finska språken, den andra ur ett mer byråkratiskt perspektiv den externa frågan om de finska tjänstemännens behov av kunskaper i ryska och om det ryska språkets roll i Finland över huvud.¹¹ Ehrström deltog i båda dessa debatter, i den sistnämnda mer av tvång än av intresse. I det följande återges några av hans centrala ståndpunkter i respektive diskussion.

Förhållandet mellan de svenska och finska språken

Föreställom oss, att alla olägenheter härrörande af språkblandningen i vårt land icke funnes; att Finlands gränсор skulle innesluta ett folk, hvars individer, broderligen fästades vid hvarandra genom enhet i religion, tänkesätt och modersmål skulle från bonden ända till regeringens högsta representant, i djupet af sin själ känna styrkan af detta oupplösliga föreningsband.¹²

Uppfattningen om att en blandning av språk är en *olägenhet* är något som är nytt för början av 1800-talet. Den kom också att ha betydande konsekvenser genom att språkets – och därmed nationens – *renhet* blev ett ideal, medan en sammanblandning av olika språk började uppfattas som något negativt. Hade språket i upplysningens världsbild huvudsakligen haft en kommunikativ funktion, försåg romantiken modersmålet eller nationalspråket med en stark identifikatorisk dimension. Hade ett gemensamt språk tidigare horisontellt förenat samhällsklasser runtom i Europa, skulle det nu i första hand vertikalt förena samtliga medlemmar av *nationen*, oavsett samhällsklass.

Även om den nya ideologin tills vidare närmast var ett tankemässigt ideal, kom den på lång sikt att få betydande konsekvenser för det språkligt splittrade Finland. Efter 1809 var det svenska språket fortfarande det självklara språket för administration och bildning¹³, medan finskan var outvecklat som skriftspråk. Samtidigt mer eller mindre tvingade den förändrade geopolitiska

¹¹ Ytterligare en viktig dimension i diskussionen om språken var den roll dessa skulle ha inom undervisningen. Här kontrasterades de allmänna insikter de klassiska språken kunde ge mot de moderna språkens mer praktiska färdigheter.

¹² *Åbo Morgonblad* 7.4.1821.

¹³ Tommila, *Suomen autonomian synty 1808–1819*, s. 135.

situationen och de nya filosofiska idealen landets invånare att betrakta det finska språket med nya ögon och ställa sig frågan om vilket landets nationalspråk var. De flesta var visserligen fullständigt omedvetna om dylika frågeställningar, men för den lilla skaran av anhängare av den romantiska filosofin var svaret självskrivet: Finlands nationalspråk och alla finnars *egentliga* modersmål var det finska språket.¹⁴

För de engagerade var uppfattningen om finskan som Finlands nationalspråk så självklar, att den inte ifrågasattes eller ens diskuterades. Det svenska språket var inget alternativ som nationalspråk – eller som Ehrström konstaterade: *Svenskan är ett för Finnarne främmande språk, af Svenska Regeringen påtvunget Finland*. Med detta påstående kom han in på en annan för tiden viktig identifikatorisk dimension, nämligen frågan om historiens betydelse för nationen.

Eftersom finskans ställning som nationalspråk var självklar för romantikerna, kunde man i debatten koncentrera sig på att diskutera vad som borde göras för att lyfta finskan till den ställning som anstod ett nationalspråk. Verkligheten överensstämde ju inte särskilt väl med idealet: *Det kan icke fördöljas, om man ock alldrig så gärna ville och önskade det, att vår bildning är helt och hållet Svensk*.¹⁵

Medan de flesta debattörerna nöjde sig med att framföra komplicerade filosofiska resonemang om förhållandet mellan språk, nationalkaraktär och nationalanda, tog Ehrström ner frågan till en mer praktisk nivå och framlade i sin artikel om det finska språket ett ytterst konkret handlingsprogram för hur finskans ställning skulle förbättras. I programmet ingick planer på att införa finskan som undervisningsspråk i skolorna, att utveckla finskan till litterärt språk och att inträtta en professur i finska språket och litteraturen vid universitetet. Många av dessa punkter kom att ingå i den utvecklingsprocess det finska språket genomgick under 1800-talets senare hälft, om än i avsevärt långsammare takt än Ehrström önskat och förutspått.

Ur den finska nationens perspektiv såg Ehrström ett stort missförhållande i att Finland hade två språk, som gick tvärs igenom samhällsklasserna:

Få nationer dela med Finnarne det besynnerliga förhållandet, att de egentligen så kallade bildade klasserna af medborgare, fått, genom tidernas och händelsernas gång, ett helt annat modersmål än sjelfva folket: att de män som skola handhafva nationens

¹⁴ Tanken på att det i Finland finns *två* nationalspråk utvecklades först mot slutet av 1800-talet i samband med den finlandssvenska nationalitetstanken. Se t.ex. Sten Högnäs, *Kustens och skogarnas folk. Om synen på svenskt och finskt lynne* (Stockholm 1995), s. 43.

¹⁵ *Åbo Morgonblad* 5.1.1821.

angelägenheter, ofta förstå knappt ett ord, yttradt af de fosterlands bröder, hvilkas vård de fått sig anförtrodd.¹⁶

I sammanhanget ställer han den retoriska frågan om inte *den afvoghet och det misstroende de lägre folkklasserna i alla länder hysa mot de högre, måste vara och verkligen är större hos oss, der hvarje herreman talar ett språk som bonden icke förstår?*¹⁷

Centralt hos romantikerna var tanken på att de svenskspråkiga i Finland var försvenskade finnar. Det svenska språket hade under sekternas lopp vunnit terräng närmast genom att finskspråkiga personer i sina strävanden att avancera i samhället genom att utbilda sig hade övergått till det svenska språket. Tanken på att Finlands folk skulle utgöras av två *nationaliteter*, en svensk och en finsk, etablerades långt senare – först under 1800-talets två sista decennier.¹⁸

I enlighet med tanken om de försvenskade finnarna motiverade man kraven på ett språkbyte inte med en *övergång*, utan en *återgång* till finska, eller för att uttrycka det med mer romantisk terminologi, till *ursprunget*. Att få till stånd detta förutsatte dock att språket upphörde att vara en fråga om status. Identifikation med det svenska språket hade nämligen blivit närmast synonymt med en högre samhällsstatus, vilket hade resulterat i fenomen som att finskspråkiga då de talade sitt eget modersmål medvetet gav det en försvenskning, *som gjorde språket drägligt för förfinade öron*. Att finska mäns bildning värderades efter deras okunnighet i modersmålet, var enligt Ehrström en skamlig situation för vilken som helst nation.¹⁹ Ansvar för att återgå till det finska språket lade Ehrström på den bildade klassen, som också var den som övergett nationalspråket.²⁰

I praktiken kom förhållandet mellan de svenska och finska språken att förbli oförändrat en lång tid efter 1809, man kan rentav säga att svenskans ställning fortsatte att förstärkas parallellt med finskans. Principiellt var 1809 dock en avgörande vändpunkt för det finska språkets framtida utveckling. Vad som hade hänt med det finska språket om Finland hade förblivit en del av det

¹⁶ Åbo Morgonblad 24.3.1821.

¹⁷ Åbo Morgonblad 12.5.1821. En sådan språklig splittring var kanske inte så ovanlig som Ehrström låter förstå. I själva verket var samhällen där de bildade klasserna talade ett annat språk än *folket* ganska vanliga: i Baltikum talade eliten tyska, i Litauen polska osv. I sitt ursprungsland, Tyskland, hade romantiken dessutom i stor utsträckning utvecklats som en reaktion mot den roll det franska språket hade erövrat bland de bildade klasserna under 1700-talet.

¹⁸ Högnäs, *Kustens och skogarnas folk*, s. 43, 52-57. Först med tanken om de två nationaliteterna kom också begrepp som *finländare*, *finlandssvensk* och *Svenskfinland* så småningom i bruk.

¹⁹ *Mnemosyne* 1821, s. 91-93. Försvenskningen utsträcktes också till namnskicket, då finskspråkiga som ville höja sig över *bondhopen* tog svenska tillnamn. Även engelska, franska och tyska tillnamn togs i bruk.

²⁰ *Mnemosyne* 1821, s. 91-93.

svenska riket är en fråga som förblir obesvarad – en del av har menat att finskan om så skett idag närmast hade varit föremål för ett antikvariskt-etnografiskt intresse, i stil med iriskan på Irland.²¹

Tjänstemännens behov av kunskaper i ryska

Parallellt med den interna frågan om förhållandet mellan det finska och det svenska språket diskuterades vid decennieskiftet 1820 det ryska språket, som snarare handlade om Finlands relation till Ryssland. Medan åsikterna om vilket förhållandet mellan finska och svenska borde vara åtminstone på det principiella planet var ganska enhälliga, utmynnade frågan om ryskan i en hätsk debatt, där åsikterna kraftigt gick i sär och där personliga angrepp inte undveks. Debatten gavs redan av samtiden namnet *ryska fejden*, och huvudantagonisterna var A. I. Arwidsson och Ehrström, sedan 1816 universitetets lektor i ryska. Forum för debatten var Arwidssons egen tidning *Åbo Morgonblad* samt den litterära tidskriften *Mnemosyne*.²²

Frågan om det ryska språket handlade närmast om de finska tjänstemännens behov av kunskaper i ryska. Redan under den akademiska deputationens besök i S:t Petersburg i slutet av år 1808 hade Alexander I framfört sin önskan om man skulle befrämja de finska tjänstemännens kunskaper i ryska, ett önskemål som hans närmaste medarbetare på såväl finsk som rysk sida sedan i pacificeringsandans namn strävade efter att förverkliga. Redan 1811 utfärdades en förordning om att undervisning i ryska skulle inledas i trivialskolor och gymnasier, medan universitetet i Åbo försågs med ett lektorat i ryska.²³

Av flera orsaker blev verkställandet av bestämmelserna problematiskt, inte minst därför att det ryska språket i stort sett var okänt i Finland före 1809 – det fanns varken tradition eller praktisk beredskap att inleda undervisning på så kort varsel. Delvis underlättades situationen efter att Gamla Finland förenades med storfurstendömet som Viborgs län år 1812. I Gamla Finland var

²¹ Matti Klinge, *Senaatintorin sanoma* (Helsinki 1986), s. 11.

²² A. I. Arwidsson har tack vare sin oppositionella attityd till det ryska inflytandet i stort sätt kommit att personifiera romantiken i Finland i den senare historieskrivningen. En idéhistorisk analys av hans tidningsartiklar om nationella ämnen hittas i Liisa Castrén, *Adolf Iwar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä*, *Historiallisia tutkimuksia* 35 (Helsinki 1951).

²³ Undervisningen i ryska i Finland under början av storfurstendömet har mest inåående behandlats av Kaarlo Jäntere, *Kysymys venäjän kielen asemasta vv. 1809–1828* (Porvoo 1928). Om de rent administrativa aspekterna av frågan, se t.ex. Carl von Bonsdorff, *Bonsdorff von, Carl, Åbo Akademi och dess män 1808-1828* (Helsingfors 1912).

kunskaper i ryska tack vare den geografiska närheten till S:t Petersburg från tidigare mer utbredda.²⁴

Från början förhöll sig skolelever och studenter närmast likgiltigt till det ryska språket, delvis därför att kunskaperna aldrig efterfrågades. Eftersom såväl läroböcker som kompetenta lärare till en början saknades, blev attityden från början negativt laddad. Resultaten lyste med sin frånvaro, och Ehrström skriver att ämnet mycket snart efter införandet blev *en blott formalitet samt ett föremål för ungdomens åtlöje*. Protesterna begränsade sig inte till eleverna – även lärarkollegerna betraktade lärarna i ryska främst som *ett Bihang det man gerna ville blifva af med*.²⁵

En mer principiell vändning tog diskussionen om det ryska språket efter 1817, då man började ställa formella krav på kunskaper i ryska av dem som efter universitetsstudierna ville bli tjänstemän. Att så skulle ske hade fastställts redan år 1812, men under övergångsperioden på fem år hade frågan i hög grad fallit i glömska. När kunskaper i ryska sedan började efterfrågas också i själva inträdesprovet till universitetet, väcktes dock en proteststorm som kulminerade i *ryska fejden* 1821–22.

I sina argument till varför han ansåg befrämjandet av kunskaper i ryska vara motiverat, framförde Ehrström två huvudargument. Det ena argumentet var rent språkvetenskapligt – Ehrström ansåg det ryska språket i egenskap av ett syntetiskt språk och grammatikaliskt utvecklat på samma grunder som de grekiska och latinska språken vara ett utmärkt hjälpmedel i utvecklingen av det logiska tänkandet. Ur det perspektivet kunde man anse sig lyckligt lottad:

Det är [...] en ren vinst för Finska ungdomen, att den fått anledning att studera ett nytt språk, och ett språk, vettenskapligen betraktadt så skönt som Ryskan. Ryskan är ett språk med ungefärligen just samma structur som gör Latinska Språkets Grammatik till ett så väsentligt bildningsmedel.²⁶

²⁴ Gamla Finland kom över lag att inta en särställning i den finska språkliga utvecklingen. Många av invånarna hade aldrig varit svenska undersåtar, varför det svenska språkets roll i Viborg var mer undanskymt än i det övriga Finland. Ryska och tyska hade däremot en stark ställning. Se Matti Klinge, *Runebergs två fosterland* (Borgå 1983), s. 93-95.

²⁵ Allmän Öfversigt, § 4, 12-14. Ehrström påpekar brister såväl i de första lärarnas språkkunskaper, pedagogiska färdigheter som pliktänsla. Läraren Kusmin i Björneborg kunde inte göra någon nytta då han inte kunde svenska, medan hans kollega i Uleåborg, magister Ståhle, hade *en så felagtig och förvrängd method att hans Elever ej kunnat draga någon nytta af hans undervisning*. I trivialskolan i Vasa var läraren i ryska *i hög grad okunnig i Ryska Språkets grunder och likaså försumlig i uppfyllandet af sitt kall*.

²⁶ Allmän Öfversigt, tillägg till § 82; *Mnemosyne* 1821, s. 117-118.

Man kan notera att det ryska språket inte heller i själva Ryssland hade den ställning det i egenskap av nationalspråk borde ha haft, trots att ett ökat intresse för språket sedan 1700-talet kunde skönjas. Intresset förstärktes av de antifranska tendenser som 1812 års krig förde med sig, och man började också se en strävan till att utveckla det ryska språket genom att rensa det från utländska ord och fraser. Trots att ryskan kontinuerligt under 1800-talets lopp utvecklades till ett litterärt och vetenskapligt språk, bevarade franskan och tyskan sina roller som viktiga språk i Ryssland fram till revolutionen.²⁷

Ehrströms andra huvudargument hängde mer samman med politiska realiteter. Ehrström intog en ståndpunkt som kom att leva vidare inom den fennomanska riktningen långt framöver, nämligen idén om att förbättrandet av det finska språkets ställning kunde gå hand i hand med befrämjandet av kunskaper i ryska. Tanken bakom den dualistiska linjen var att det låg i Rysslands intresse att främja intresset för det finska språket i den mån detta bidrog till att försvaga de kulturella banden mellan Finland och Sverige. Som en av de första företrädarna för denna dualistiska linje ville Ehrström inte se ett motsatsförhållande mellan det finska och ryska språken, utan slog samman finskan och ryskans intressen och vände det mot det *främmande* svenska språket:

Finska Språkets odling har under landets nuvarande Styrelse blifvit mera än någonsin uppmuntrad, och sjelfva Regenten har uttryckligen försäkrat Finnarnes Språk och nationalité om hägn. Fråga är ej en gång om att uttränga det för Finland främmande Svenska språket, ehuru Rysslands väl klarligen fordrar det – och den tid kanske skall komma då det blir en nödvändighet. Regenten önskar endast för det närvarande att de i förhållande till hela massan få medlemmar af nation som ärna ingå i Statens tjenst, skola göra någon bekantskap med det nuvarande Moderlandets nationalspråk – och man är otacksam och oklok nog att sträfva deremot.²⁸

I denna anda kan man också konstatera att det grundläggande vetenskapliga utforskandet av det finska språket ända fram till 1860-talet inte utfördes i Finland, utan i huvudsak under beskydd av Vetenskapsakademin i S:t Petersburg.

²⁷ Seton-Watson, *Nations and States*, s. 83. En del ansåg att det ryska skriftspråket i möjligaste mån borde baseras på kyrkoslaviskan, andra att det borde ligga så nära talspråket som möjligt. De respektive riktningarna leddes av A. S. Shishkov och historikern N. M. Karamzin, och modernisterna utgick med segern. Den 1783 efter fransk förebild grundade Ryska akademien publicerade 1789-1794 ett ryskt lexikon i sex volymer och 1802 sin officiella ryska grammatik.

²⁸ Berättelse, HUA.

Bakom tanken om det parallella befrämjandet av de finska och ryska språken kan dock läsas in ytterligare en aspekt, nämligen den som såg kunskaper i ryska som ett preventivt skydd gentemot möjliga förryskningsåtgärder i framtiden. Förmodligen påverkad av åsikter företrädade av storfurstendömet politiska elit, framför allt Tengström och Armfelt, ansåg Ehrström att Alexander I:s försäkran om Finlands ställning var en otillräcklig garanti. Han uteslöt inte möjligheten att den politiska situationen en dag skulle förändras och att strängare språkkrav skulle införas. Ur detta perspektiv kunde de internt ställda kraven på tjänstemännens kunskaper i ryska rättfärdigas med följande motivering:

[O]m Rysslands väl en gång i framtiden skulle kräva den befallning att Ryska språket blefve officiellt språk i Finland, Landets Embetsmän måtte vara beredde att småningom göra början med dess användande, och dermed afvända den fara, som eljest, genom Ryska Embetsmäns tillsättande kunde hota nationalité och medborgerlig frihet.²⁹

Denna ståndpunkt kan väl betraktas som ett slags embryo av finsk realpolitik i förhållande till Ryssland, och hotbilden kom ju de facto att bli reell med förryskningsåtgärderna i slutet av 1800-talet. Trots det intog det ryska språket aldrig den roll som beslutsfattarna hade i sikte – tvärtom sänktes kraven successivt redan från år 1824. Under återstoden av storfurstendömet tid var ryskan ett språk som behärskades närmast av den lilla politiska elit som handhade kontakterna mellan Finland och Ryssland, samt av personer som tjänstgjorde i eller av andra orsaker vistades i Ryssland.

Avslutande kommentarer

Om man utgår från teorin om att nationella identifikationsprocesser sker genom konfrontation med kontrastering mot *det andra*, är det motiverat att dra slutsatsen att idén om vad Finland och finskheten innebär har utvecklats genom en ständig reflexion över förhållandet mellan svenskt, finskt och ryskt. Särskilt olika typer av brytningspunkter erbjuder en utmärkt möjlighet att utforska de mekanismer som påverkar identitetskonstruktioner, och året 1809 är i Finlands fall en särskilt fruktbar sådan. Eftersom det finska storfurstendömet grundades med ett ganska *tomt*

²⁹ Berättelse, HUA.

innehåll kan man säga att händelserna inte bara *möjliggjorde* utan rentav *nödvändiggjorde* konstruktionen av ett innehåll.

Eftersom språket strax efter den geopolitiska omvälvningen 1809 genom de romantiska idéströmningarna fick en ny roll som identitetsskapande faktor, kan förhållandet mellan svenskt, finskt och ryskt i början av 1800-talet också betraktas ur språkets synvinkel. Att ta ställning till tre språk kräver grundlig reflexion och en hel del ifrågasättande av skenbart självklara saker, vilket i detta fall ytterligare accentueras av att de finska, svenska och ryska språken hörde till tre olika språkfamiljer och befann sig i olika utvecklingsstadier.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Helsingfors universitets arkiv (HUA), Helsingfors

Kanslers arkiv

Berättelse om fortgången af Ryska språkets studium vid Kejserl. Universitetet i Åbo.

Allmän Öfversigt af Ryska Språkets Studium vid Finlands Läroverk från år 1812, till år 1820; samt Reflexioner öfver några närmare Bestämningar för Fortgången af samma Studium i en framtid.

Tryckta källor

Tidningar

Mnemosyne 1821-22

Åbo Morgonblad 1821

Litteratur

von Bonsdorff, Carl, *Åbo Akademi och dess män 1808–1828*, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 60 (Helsingfors 1912).

Liisa Castrén, *Adolf Iwar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä*, Historiallisia tutkimuksia 35 (Helsinki 1951).

Ehrström, Eric Gustaf & Ottelin, Carl G., *Rysk läsebok med ordtolkning I-II* (Åbo 1821-22)

Engman, Max, *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830–1890* (Stockholm 2000).

Högnäs, Sten, *Kustens och skogarnas folk. Om synen på svenskt och finskt lynne* (Stockholm 1995).

Jäntere, Kaarlo, *Kysymys venäjän kielen asemasta vv. 1809–1828* (Porvoo 1928).

Klinge, Matti, *Senaatintorin sanoma* (Helsinki 1986).

Klinge, Matti, *Finlands Historia 3. Kejsartiden* (Helsingfors 1996).

Knapas, Rainer, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland* (Stockholm 2003).

Korhonen, Keijo, *Suomen asiain komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen 1811–1826*, Historiallisia tutkimuksia LXV (Helsinki 1963).

Seton-Watson, Hugh, *Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism* (London 1982 [1977]).

Tommila, Päiviö, *Suomen autonomian synty 1808–1819* (Helsinki 1984).